

Kvalitetsgranskning

Rapport 2014:06

Särskilt stöd i enskild undervisning och särskild undervisningsgrupp

Skolinspektionens rapport 2014:06
Diarienummer 400-2013:3681
Stockholm 2014
Foto: Ryno Quantz

Innehåll

Sammanfattning	6
<hr/>	
1. Inledning	9
1.1 Kvalitetsgranskningen har tittat på skolornas arbete utifrån tre aspekter:	10
<hr/>	
2. Exempel från verksamheter	11
2.1 Exempelskola A - exkludering	12
2.2 Exempelskola B	13
<hr/>	
3. Granskningens resultat	15
3.1 Före placering	15
3.2 Under placering	19
3.3 Återgång	23
<hr/>	
4. Avslutande diskussion	27
<hr/>	
5. Bakgrund, syfte och frågeställning	31
<hr/>	
6. Metod och genomförande	33
<hr/>	
7. Referenser	35
<hr/>	
8. Bilagor	37

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser för att ge elever i grundskolans årskurser 7-9 särskilt stöd i form av enskild undervisning eller placering i särskild undervisningsgrupp. Iakttagelserna och slutsatserna gäller åtta kommuner där två skolor i varje kommun har granskats. Granskningen avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka kommuner de granskade skolorna ligger i framgår av bilaga 2.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet Anna Wide, Skolinspektionen i Göteborg.

Stockholm 2014

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Peter Ekborg
Avdelningschef

Sammanfattning

Granskningen utgår från skolsituationen för elever som är, eller har varit, placerade i särskild undervisningsgrupp¹ eller får/fått särskilt stöd i enskild undervisning. Granskningen har undersökt arbetet med dessa elever ur tre aspekter; före placering, under placering samt arbetet för att eleverna ska återgå till ordinarie klass.

Skolinspektionen har besökt sexton skolor i åtta kommuner (två skolor per kommun) under två dagar. Huvudmän har valts ut slumpmässigt och inga fristående skolor kom att ingå i granskningen. Under besöken intervjuades elever, vårdnadshavare, lärare, elevhälsa och rektorer. I granskningen har vi analyserat dokument som åtgärdsprogram, utredningar, betygsresultat samt de beslut som gäller de elever som ingår i granskningen. Sammanlagt 124 elever var placerade i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning vid de verksamheter som ingått i granskningen.

Före placering

De elever som ingår har ofta haft bristande närvaro i skolan och saknar betyg i flera ämnen. Flera av dem har tagit avstånd från såväl den enskilda skolan som utbildning.

¹ Undervisning i en annan gruppering inom skolan, eller undervisning i andra lokaler med annan personal i en kommungemensam grupp, ibland i så kallade skoldaghem eller resursskolor. Förutom inlärningsproblematik kan social problematik eller olika funktionsnedsättningar ligga till grund för bedömningen att en elevs behov bättre kan tillgodoses i en annan undervisningsgrupp än den ordinarie.

När elever hamnar i så svåra situationer i skolan är det vanligt att skolan inte ger ett särskilt stöd som i tillräcklig utsträckning motsvarar deras behov. Skolor och huvudmän måste se över och utveckla det särskilda stöd eleverna får innan de placeras i särskild undervisningsgrupp så att det håller god kvalitet och motsvarar de behov eleven har.

Det går inte alltid ur dokumentation om eleverna att förstå vilket stöd de har fått. Dokumentationen av tidigare vidtagna stödåtgärder är ibland bristfällig. Detta medför att skolorna inte alltid har kunskap om elevers svårigheter och/eller vilket stöd eleven tidigare fått.

Det är skolans uppdrag och ansvar att uppmärksamma, utreda och åtgärda de stödbehov eleverna har. En majoritet av de intervjuade vårdnadshavarna upplever att det är deras förmåga och kraft att driva krav om att deras barn ska få det särskilda stöd de är i behov av, som avgör om eleverna får detta stöd eller ej. Det är inte acceptabelt om elevers möjlighet att få sina stödbehov tillgodosedda är beroendet av att vårdnadshavare synliggör och driver elevernas behov av stöd. De elever som inte har vårdnadshavare som driver och synliggör deras behov av stöd riskerar då att inte få det stöd de är i behov av förrän i ett sent skede. Under tiden kan de svårigheter de befinner sig i bli större och ännu svårare att åtgärda. Därmed åsidosätter skolan ett av sina uppdrag – att uppväga skillnaderna i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

”Det är skolans ansvar att uppmärksamma, utreda och identifiera vilka stödbehov eleverna har.”

I vissa fall måste eleverna ”stå i kö” för att få sitt särskilda stöd i form av placering i särskild undervisningsgrupp. Elever och vårdnadshavare får då veta att det stöd skolan erbjuder inom ramen för ordinarie klass inte motsvarar elevens behov. Trots det kan eleven få gå kvar i upp till två år i den vanliga klassen i väntan på plats i den särskilda undervisningsgrupp de blivit hänvisade till. Skolorna försöker i dessa fall ge eleverna ett förstärkt särskilt stöd inom ramen för den ordinarie klassen. Men eleverna och vårdnadshavarna upplever ofta denna tid som ett vakuum eftersom skolan redan konstaterat att de inte kan få det stöd han eller hon behöver inom ramen för klassen. Det är inte acceptabelt att elever får vänta på att få det förstärkta särskilda stöd skolan konstaterat att de är i behov av. Under tiden de väntar kan deras svårigheter öka och bli än svårare att åtgärda. Kunskapsutvecklingen riskerar att ytterligare bromsas upp och elevens sociala situation till exempel när det gäller kamratrelationer och tillhörighet i skolan kan försvåras.

Under placering

Vid de granskade verksamheterna har så gott som alltid elevernas skolsituation förbättrats då de blivit placerade i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning. De får betyg i fler ämnen, högre betyg, en ökad närvaro i skolan och de utvecklas enligt personal, vårdnadshavare och dem själva socialt. Den förbättrade skolsituationen bör ses i relief mot att eleverna ofta befinner sig i en svår situation i skolan innan de blir placerade.

När elevernas kunskapsresultat förbättras efter placering handlar det inte bara om hur undervisningen utformas. Det handlar också om att ämnen lyfts bort (anpassas bort) för de elever som ingår i granskningen. Det innebär å ena sidan att eleverna kan koncentrera sig på de ämnen de fortfarande läser och därmed få ökade resultat i dessa ämnen. Men å andra sidan får det till effekt att eleverna lämnar grundskolan utan fullständiga slutbetyg. Det kan innebära att de får svårt att gå vidare i gymnasiestudier. De ungdomar

som avbryter eller aldrig påbörjar en gymnasieutbildning hamnar ofta i stora svårigheter med att i framtiden etablera sig på arbetsmarknaden. Kraven på utbildning har ökat och unga har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden i dag än tidigare.

Arbetet med anpassad studiegång behöver förbättras så att anpassningar sker först efter noggranna individuella övervägande samt att det är tydligt för elever, vårdnadshavare och lärare i vilket syfte anpassningen görs och vilka konsekvenserna blir.

Återgång till ordinarie klass

Det är ovanligt att elever som blivit placerade i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning fullt ut återgår till ordinarie klass. Skolorna behöver utveckla det inkluderande arbetet så att förutsättningarna, för de elever som det är möjligt för, förbättras för att återgå till sin ordinarie klass. Detta innebär bland annat att skolorna behöver utveckla och förbättra det pedagogiska arbetet samt de förhållningssätt som råder i de ordinarie undervisningsgrupperna.

”Skolorna behöver utveckla det inkluderande arbetet.”

1 | Inledning

Den här granskningen undersöker skolornas arbete med elever som är, eller har varit, placerade i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning i grundskolans årskurser 7-9.

Om en utredning visar att en elev är i behov av särskilt stöd ska han eller hon ges det². Det särskilda stödet ska i första hand ges inom ramen för den ordinarie klassen³. Men om det finns särskilda skäl kan rektor besluta att särskilt stöd ges enskilt eller i form av undervisning i särskild undervisningsgrupp⁴. Av förarbetena till skollagen framgår att bättre förutsättningar att pedagogiskt hantera elevens stödbehov är ett särskilt skäl.⁵

Utgångspunkten för granskningen är att placering i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning innebär stora konsekvenser för elever. Elevens bästa ska, i enlighet med Barnkonventionen och skollagen⁶, alltid vara i fokus i skolans arbete. Det är därför av största vikt att verksamheterna utanför ordinarie undervisningsgrupp stödjer elevers utveckling såväl socialt som kunskapsmässigt och att enbart elever som är i behov av dessa former av förstärkt särskilt stöd placeras där. Vidare är granskningens utgångspunkt att siktet för placering ska vara återgång till ordinarie klass, förutom i de fall där det bedöms vara uppenbart olämpligt.

Skolinspektionens erfarenheter från tillsyn, kvalitetsgranskningar och anmälningsärenden visar att inte alla elever får den undervisning och det sär-

2 Från och med 1 juli 2014 har skollagens bestämmelser om särskilt stöd kompletterats. Om det befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås ska eleven i ett första skede ges stöd i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen. Först när detta stöd inte bedöms vara tillräckligt ska anmälan ske till rektor som ska se till att elevens behov av särskilt stöd utreds. Om utredningen då visar att eleven är i behov av särskilt stöd ska hon/han ges sådant stöd.

3 3 kap. 7 § skollagen

4 3 kap. 11 § skollagen

5 Regeringens proposition, Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, 2009/10:292

6 1 kap. 10 § skollagen

skilda stöd de har rätt till.⁷ Placering av en elev i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning är ett för varje individ genomgripande beslut. Det innebär att eleven helt eller till delar blir avskild från sin "vanliga" klass.

Skolinspektionen har i sin tillsynsverksamhet sett exempel på att elever slentrianmässigt flyttas till särskild undervisningsgrupp utan att utreda om det är just detta eleven behöver för att nå kunskapskraven.⁸ Forskning pekar på flera risker med särskiljande lösningar när det gäller elevers kunskapsmässiga och sociala utveckling, till exempel stigmatiseringseffekter och negativ påverkan på elevers självbild och motivation.⁹ För att elever inte ska förlora den vardagliga kontakten med sina klasskamrater är det nödvändigt att elevernas placering begränsas i förhållande till elevens behov, både när det gäller omfattning och tidsperiod.¹⁰

Det framkommer i granskningen att den motsättning mellan den inkluderingsstanke som genomsyrar styrdokumentet och den exkludering som placering i särskild undervisningsgrupp innebär går att överbrygga. Ett inkluderande förhållningssätt utesluter inte att exkluderande verktyg används för de elever som verkligen behöver det.

Enligt Skolverkets statistik får 1,4 procent av eleverna i grundskolan stöd i en särskild undervisningsgrupp. Åtgärden är vanligare för pojkar än för flickor och också vanligare i högre årskurser än i lägre. Läsåret 2012/13 får 3,6 procent av pojkarna och 2,3 procent av flickorna i årskurs 9 särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp.¹¹

1.1 | Kvalitetsgranskningen har tittat på skolornas arbete utifrån tre aspekter:

- **Före placering:**
Använder skolan särskilt stöd i form av enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp först när de stödmöjligheter som är möjliga för eleven i den ordinarie undervisningsgruppen prövats?
- **Under placering:**
Innebär enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp att elever i behov av särskilt stöd får det och att elevernas skolsituation förbättras som helhet?
- **Möjlighet till återgång (till ordinarie klass) efter placering:**
Har skolan strategier för att elever ska kunna återgå till undervisning i ordinarie undervisningsgrupper?

7 Skolinspektionen 2012:10 och 2013:03

8 Skolinspektionen Dnr 43–2012:5303

9 Skolverket (2009). Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?

10 Skolverket (2013). Arbete med åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd.

11 Skolverket dnr 71-3013:28

2 | Exempel från verksamheter

Inledningsvis presenteras två exempelskolor, A och B. Ingen av de undersökta skolorna motsvarar fullt ut något av exemplen, men de arbetsätt och förhållningssätt som beskrivs är tagna från skolor som ingått i granskningen. Skolinspektionen möts i samband med granskningen av att skolorna tycker att arbetet med dessa elever är svårt och av starka föreställningar om vad som går att göra eller inte göra.

Vanliga frågor är till exempel: Klarar eleverna av att vara tillsammans med elever i ordinarie klass alls? Är det rimligt att de läser samtliga ämnen? Går det att organisera verksamheten så att de får undervisning av behöriga

lärare? Tanken är att med hjälp av exempelskolorna, utifrån ett elevperspektiv, synliggöra hur arbetet bedrivs och kan bedrivs, samt vilka effekter det får för eleverna. Skolor ska kunna känna igen och få perspektiv på delar av sin egen verksamhet. Därmed får skolorna ett redskap för att reflektera över vilka konsekvenser arbetet får och hur det ska kunna utvecklas. Skolinspektionen vill betona att allt arbete som återges i exempelskolorna återfinns i verksamheter som ingått i granskningen.

Arbetet i skola A kännetecknas av exkludering, åtskiljande, medan arbetet i skola B kännetecknas av ett inkluderande förhållningssätt. Den verksamhet som beskrivs i exempelskola B överensstämmer i stor utsträckning med de krav och förväntningar som kan ställas på arbetet med elever som placeras i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning utifrån författningar och resultat från forskning och utredningar. Exempelskola B bör därmed kunna fungera vägledande för skolor och huvudmän.

”Exempelskola B bör kunna fungera vägledande för skolor och huvudmän.”

2.1 | Exempelskola A — exkludering

Då personalen i exempelskola A identifierar elevers stödbehov anmäler de alltid detta till rektorn, som i sin tur ser till att stödbehovet utreds och att åtgärdsprogram utarbetas om eleven är i behov av särskilt stöd. Åtgärdsprogrammen utvärderas minst en gång per termin. På det sättet kan man säga att arbetet med att ge eleverna särskilt stöd pågår kontinuerligt. Men lärare, elevhälsa och vårdnadshavare uppger att det "ofta bara blir mer av samma". De utvärderingar som skolan gör visar att de vidtagna åtgärderna inte gett avsedd effekt. Ändå fortsätter skolan med samma insats, eventuellt bara i större kvantitet. Alla vidtagna stödåtgärder dokumenteras inte heller.

När det blir aktuellt med placering i särskild undervisningsgrupp har flera utredningar genomförts. Huvudmannen har ett system med kommungemensamma grupper. Antagning till dessa grupper sker via en kommunövergripande stödenhet. De olika grupperna i kommunen har inriktning mot att arbeta med elever i olika typer av problematik. Den centrala stödenheten analyserar elevers behov, genomför vid behov kompletterande utredningar och föreslår sedan placering i den av kommunens särskilda undervisningsgrupper som bäst anses kunna tillgodose elevens stödbehov. Dessa grupper är alltid knutna till en grundskola. När eleven anvisas plats i en grupp ombeds vårdnadshavare att göra ett skolval till den skola gruppen är belägen. Först efter att skolbytet är gjort fattar rektorn vid elevens nya skola beslut om placering i särskild undervisningsgrupp.

Det är oftast kötider till de särskilda undervisningsgrupperna i kommunen. Det kan gå upp till två år innan eleven, där det finns utredning och där man fattat beslut om placering, får börja i den anvisade gruppen. Under tiden försöker den skola eleven går i att tillgodose stödbehovet. Men såväl rektor som personal och vårdnadshavare anser att väntetiden kan kännas som ett vakuum. Skolan har ju då konstaterat och förmedlat till elev och vårdnadshavare att det stöd som är möjligt att ge på skolan, inom ramen för ordinarie undervisning, inte fullt ut motsvarar de behov eleven har.

”Det är oftast kötider till de särskilda undervisningsgrupperna ...”

När eleven placeras i särskild undervisningsgrupp får eleven anpassad studiegång. Oftast anpassas naturorienterande ämnen samt samhällskunskap och geografi bort. Motiveringen är att eleverna inte tycker det är roligt och meningsfullt med dessa ämnen eller att det saknas behöriga lärare och/eller ändamålsenliga lokaler.

Eleven får sin tillhörighet i en ordinarie klass vid den nya skolan. Detta innebär att eleven byter lärare, skolkamrater samt rektor.

Eleven läser ett fåtal ämnen tillsammans med sin ordinarie klass. Eleverna undervisas av lärare som är behöriga i vissa ämnen medan undervisning i några ämnen sker genom att en behörig lärare handleder till exempel en elevassistent. Undervisningen kan också skötas av personal utan någon högskoleutbildning överhuvudtaget. När skolan genomför schemabrytande aktiviteter såsom friluftsdagar erbjuds eleverna att vara tillsammans med sin ordinarie klass. De elever som bytt skola inför placering i särskild undervisningsgrupp tackar ofta nej till att vara med klassen eftersom de inte känner klasskamraterna.

Skolan genomför utvärderingar och uppföljningar av det särskilda stödet kontinuerligt. De visar att elevernas kunskapsresultat ökar i de ämnen eleverna läser och att eleverna får betyg i fler ämnen än före placeringen. De

”Elevens placering utvärderas sällan, eller aldrig, ...”

visar också på en ökad närvaro och en i övrigt positiv förbättring av elevens skolsituation. Elevens placering utvärderas sällan, eller aldrig, och det bedöms så gott som aldrig att eleven ska lämna den särskilda undervisningsgruppen även om deras studiesituation och resultat förbättrats markant.

Vid skolan uppger lärare i ordinarie klass att de bara känner eleverna i särskild undervisningsgrupp i liten utsträckning, trots att de är inskrivna i den klass läraren undervisar. Klasskamraterna i ordinarie klass känner inte heller eleverna i särskild undervisningsgrupp och inget arbete bedrivs med att ytterligare utveckla arbetet i ordinarie klass för att möjliggöra en återgång.

2.2 | Exempelskola B

Då elevers stödbehov identifieras anmäler personalen alltid detta till rektorn. Rektorn ser till att stödbehovet utreds och att åtgärdsprogram utarbetas om eleven är i behov av särskilt stöd. Åtgärdsprogrammen utvärderas ofta. Skolan prövar åtgärder på olika nivåer, till exempel kompetensutveckling av lärare och att förändra miljön i klassrummet.

När det blir aktuellt med placering i särskild undervisningsgrupp har flera utredningar genomförts. När rektor fattar beslut om placering i särskild undervisningsgrupp sker detta i samverkan med vårdnadshavare och elev. Eleven börjar i den särskilda undervisningsgruppen senast två veckor efter att beslutet fattats.

När eleven börjar i den särskilda undervisningsgruppen läser eleven alltid primärt alla ämnen, flera av ämnena i den ordinarie klassen. När eleven läser ämnen utanför ordinarie klass är det läraren i den ordinarie klassen som har ansvar för elevens undervisning i ämnet. Läraren kommer då till den särskilda undervisningsgruppen och undervisar eleven i ämnet. Det stoff som behandlas i ordinarie klass och i särskild undervisningsgrupp är detsamma, för att underlätta att eleven ska kunna återgå till ordinarie klass. Det förekommer att läraren inte undervisar eleverna i särskild undervisningsgrupp all tid i ämnet. I sådana fall handleder läraren den person som genomför utbildningen resten av tiden. Det är alltid läraren som är behörig i ämnet som sköter bedömningar och betygssättning i samverkan med andra lärare. Om behov av anpassad studiegång finns när eleven fått sin undervisning på detta sätt en period, kan ämnen anpassas bort. Såväl anpassad studiegång som den tid eleven är i ordinarie undervisningsgrupp är flexibelt och förändras kontinuerligt utifrån elevens behov och situation.

”Eleven behåller sin klasstillhörighet i ordinarie klass.”

Eleven behåller sin klasstillhörighet i ordinarie klass. Det innebär att eleven känner lärarna och eleverna i klassen. Eleven läser ett varierat antal ämnen tillsammans med sin ordinarie klass. När skolan genomför schema-brytande aktiviteter, till exempel friluftsdagar, är eleverna alltid tillsammans med sin ordinarie klass.

Utvärderingar och uppföljningar av det särskilda stödet och elevernas placering i särskild undervisningsgrupp genomförs kontinuerligt. De visar att elevernas kunskapsresultat ökar i de ämnen eleverna läser. Eleverna får minst betyget E i betydligt fler ämnen än innan de placerades i särskild undervisningsgrupp. Flertalet elever lämnar grundskolan med betyg i samtliga ämnen. De visar också på en ökad närvaro och en i övrigt positiv förbättring av elevens skolsituation. Hur länge eleverna är placerade i särskild under-

visningsgrupp varierar. Ett flertal elever återgår till ordinarie klass innan de lämnar grundskolan i årskurs 9.

Vid skolan uppger lärare i ordinarie klass att de känner eleverna i särskild undervisningsgrupp väl. Lärarna i särskild undervisningsgrupp deltar i arbetslagens arbete och vid planering tas hänsyn till elever placerade i särskild undervisningsgrupp. Klasskamraterna i ordinarie klass och eleverna i särskild undervisningsgrupp känner varandra sedan gammalt. Schemat i särskild undervisningsgrupp och i klasserna synkroniseras så att elever börjar och slutar vid samma tider för att underlätta umgänge.

3 | Granskningens resultat

De resultat som presenteras i denna granskning är baserade på 16 skolor spridda i åtta kommuner. Resultaten kan därför inte göra anspråk på att ge en representativ bild av hur arbetet med särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning generellt bedrivs i svensk skola.

3.1 | Före placering

Brister i särskilt stöd under tidigare skolår

Vårdnadshavare och elever uppger ofta att eleverna inte fått relevant stöd under tidigare skolgång. En elev säger:

”Jag har aldrig fått bra hjälp, i mitten av sexan orkade jag inte längre, fick ingen hjälp, ville inte vara i helklass så jag stannade hemma. Jag förstod inte, då sa läraren att du har inte lyssnat.”

Däremot uppger skolorna att placering i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning har föregåtts av att skolorna arbetat med att ge eleverna särskilt stöd inom ramen för ordinarie undervisningsgrupp. I 14 av 16 skolor uppger skolorna att elever placerats först när skolorna uttömt de stödmöjligheter som är möjliga i elevers ordinarie undervisningsgrupp. De uppger att olika stödåtgärder till exempel förändringar i klassrumsmiljön,

olika lärverktyg, stöd i form av speciallärare eller specialpedagog provats. En lärare säger till exempel:

”Eleverna har en mycket lång problematik bakom sig både socialt och skolmässigt. Alla elever är utredda på olika sätt och tidigare skolor har nog uttömt alla stödmöjligheter innan.”

Vid två av skolorna säger såväl rektor som elevhälsan att överlämningen från de skolor där eleverna gått i tidigare skolår är summarisk. En specialpedagog uttrycker det så här:

”Det kan saknas dokumenterade åtgärder bakåt i tiden vilket gör att det är svårt att avgöra om de har satt in rätt åtgärder. Det är svårt att få syn på vad en del elever faktiskt gjort innan de kom hit och blev placerade i den lilla gruppen.”

En rektor säger att:

”Överlämningen från mellanstadiet fungerar inte så bra. Därför går det en tid innan elevens problem identifieras.”

Även vid de skolor där rektor, lärare och elevhälsa bedömer att den skola eleverna gått i under tidigare skolår uttömt möjligheterna till särskilt stöd i ordinarie undervisningsgrupp framkommer att dokumentationen ibland är bristfällig.

”Vi har fått pressa våra kollegor för att få information om eleverna som börjar i särskild undervisningsgrupp.”

Kvalitetsgranskningen har undersökt situationen för elever i årskurserna 7-9. Åtgärdsprogram och utredningar före årskurs 7 har inte granskats inom ramen för granskningen. Även om de granskade skolorna uppger att tidigare skolor uttömt de möjligheter som finns, uppfattar inte elever och föräldrar situationen på samma sätt. Helt klart är att när eleverna placeras i den särskilda undervisningsgruppen, befinner sig många av dem i en svår skol-situation. Åtgärderna har alltså inte fått de resultat som man velat. Ofta har eleverna låga betygsresultat och hög frånvaro. Personal och vårdnadshavare i några av skolorna uttrycker att åtgärderna under tidigare skolår inte alltid successivt ökar i kvalitet utan det blir ofta ”mer av samma”. Till exempel kan det vara fortsatt stöd av en vuxen utan att det anges vad stödet ska bestå i eller vad det ska resultera i.

Beslut om placering i särskild undervisningsgrupp är vid flertalet av de granskade skolorna baserade på genomgripande utredningar som visar att de åtgärder som vidtagits inte medför att elevens behov av särskilt stöd tillgodoses inom ramen för ordinarie klass.¹²

12 Exempel på utredningar är pedagogiska, medicinska och/eller psykologiska utredningar.

Flera vårdnadshavare, lärare och rektorer anser att elever placeras "för sent", många av dem i årskurs 8 eller 9. En "för sen" placering skulle enligt dem innebära att de svårigheter eleven befinner sig i blir än mer bestående och stigmatiserande.

Vårdnadshavare driver elevers stödbehov

De vårdnadshavare som vi har intervjuat anser ofta att skolorna i tidigare skolår inte tillräckligt snabbt identifierat elevernas behov av särskilt stöd. I 11 av 15 skolor¹³ uppger vårdnadshavare att de själva har behövt ta ansvar för och driva att skolan ska upptäcka elevernas behov av särskilt stöd. Vårdnadshavare menar att de måste "vara besvärliga" för att deras barn ska få det särskilda stöd de är i behov av. De säger till exempel

- "Det tog lång tid innan skolan insåg hur illa det var."
- "Rektorn i den tidigare skolan lade hela skulden för X svårigheter på hemmet."
- "Vi fick kämpa och kämpa och det slutade med att jag fick sätta mig i skolrådet och då började rektorn reagera."

Det framstår tydligt av granskningen att vårdnadshavarnas engagemang och förmåga att driva sina barns rättigheter har stor betydelse för att barnens stödbehov ska uppmärksammas och leda till utredningar och åtgärder. Vårdnadshavarna uppger att det är deras engagemang som styr i vilken utsträckning utvärderingar av stöd leder till förändrade och förbättrade stödinsatser.

"Jag har fått kämpa som ett lejon."

Om det är vårdnadshavarnas förmåga att driva sina barns behov av stöd som är avgörande för om och/eller när skolan vidtar stödinsatser kan det få allvarliga konsekvenser för de elever vars vårdnadshavare inte driver sina barns rätt att få det stöd de är i behov av. För dessa elever kanske behovet av särskilt stöd synliggörs och åtgärdas i ett sent skede. Detta kan få till följd att svårigheterna blir större och mer bestående.

Skolinspektionen vill betona att det är skolans uppdrag att identifiera och ge elever i behov av särskilt stöd detta, oavsett vilken förmåga och kraft vårdnadshavare har att driva krav om att deras barn ska få det stöd de är i behov av. Skolan ska samarbeta med vårdnadshavarna i arbetet med att ge eleverna särskilt stöd, men får inte avvakta tills vårdnadshavare slår larm med att ge elever i behov av särskilt stöd detta.

Elever står i kö för att börja i särskild undervisningsgrupp

Skolverket har uppmärksammat frågan om kötider till placering i särskild undervisningsgrupp i sin rapport "Särskilda undervisningsgrupper".¹⁴ Fem

¹³ Vid en skola kom inga vårdnadshavare till intervju

¹⁴ Skolverket Rapport 405 (2014). "En elev som bedöms vara i behov av särskilt stöd i särskild undervisningsgrupp ska få sitt behov av stöd tillgodosett i en särskild undervisningsgrupp. Det är inte förenligt med skollagen att hänvisa till att det inte finns plats i en särskild undervisningsgrupp och att låta eleverna stå i kö tillgrupperna."

av kommunerna i Skolinspektionens kvalitetsgranskning använder ett system med kommunövergripande särskilda undervisningsgrupper¹⁵. I flera av kommunerna innebär detta system att eleverna får stå i kö för att få det särskilda stöd skolan bedömt att de är i behov av.

Eleven och dess vårdnadshavare har fått besked om att de åtgärder skolan kan vidta inom ramen för ordinarie undervisning inte är tillräckliga utan eleven behöver särskilt stöd i form av placering i särskild undervisningsgrupp. En lärare säger angående kötiderna:

”Om vi hade fått eleverna placerade snabbare i särskild undervisningsgrupp hade de nog kunnat gå ut i ordinarie undervisningsgrupp tidigare. Några av dem hade kanske bara behövt några månader hos oss. Sedan skulle vi ju ändå finnas till för dem när de gick i sin vanliga klass. Vi släpper dem ju inte bara för att de går i klassen.”

Elevhälsan vid en skola uttrycker att de skulle önska en mer flexibel intagning till särskild undervisningsgrupp:

”Det är omöjligt att prata in en elev under läsårets gång.”

I de granskade kommunerna är det ofta en central stödenhet som hanterar placeringen av eleverna i de olika särskilda undervisningsgrupperna. Dessa enheter har god kännedom om de olika särskilda undervisningsgrupperna i kommunen. Det gör att man anser att de kan bedöma vilka särskilda undervisningsgrupper som kan tillgodose olika stödbehov bäst. I flera av kommunerna får föräldrarna ansöka om att byta skola för sina barn då deras barn föreslås placering vid en särskild undervisningsgrupp.

Skolinspektionen bedömer

Skolinspektionen konstaterar att nästan samtliga skolor som ingår i granskningen uppger att de, eller de skolor eleverna har gått i under tidigare skolår, prövat de olika stödmöjligheter de funnit vara möjliga innan särskilt stöd genom enskild undervisning eller särskild undervisningsgrupp beslutas. Men när elever hamnar i svåra skolsituationer är det oftast så att det särskilda stödet brister eller har brutit. Den bild skolorna ger av att de prövat de stödåtgärder som varit möjliga överensstämmer inte med den bild elever och vårdnadshavare ger i samband med granskningen. Det framkommer också att dokumentation av stödåtgärder samt överföring vid skolbyte ofta är bristfällig. Med anledning av detta bedömer Skolinspektionen att huvudmännen och skolorna måste undersöka om det särskilda stöd som ges i elevernas tidigare skolår är relevant och av god kvalitet. Skolorna behöver förbättra arbetet med att tidigt identifiera och åtgärda elevernas stödbehov. Det är inte förenligt med skolans uppdrag om vårdnadshavares

”... dokumentation av stödåtgärder samt överföring vid skolbyte ofta är bristfällig.”

¹⁵ En kommunövergripande särskild undervisningsgrupp tar emot elever från alla skolor i kommunen, till skillnad från skolornas egna särskilda undervisningsgrupper som tar emot respektive skolas elever.

kunskap och förmåga att driva sina barns intressen är avgörande för det stöd eleverna får.

Huvudmännen måste också se till att det särskilda stödet elever ges dokumenteras för att garantera att det finns en kontinuitet och en successiv höjning av kvaliteten i det särskilda stödet.¹⁶ Skolinspektionen bedömer vidare att det är oacceptabelt att elever står i kö för att få det särskilda stöd de är i behov av. Huvudmännen måste se till att elever får det särskilda stöd de bedöms vara i behov av omedelbart då stödbehovet konstaterats. Under den tid elever "står i kö" för placering kan deras svårigheter fördjupas och bli än mer manifesta.

3.2 | Under placeringen

Elevernas skolsituation förbättras

Vid samtliga granskade verksamheterna bedömer Skolinspektionen att enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp innebär att eleverna får ett förstärkt särskilt stöd och att deras skolsituation förbättras. Lärartätheten är högre i de här grupperna, personalen har dessutom specialkompetens för att arbeta med elever i en viss typ av svårigheter.

”Det förekommer ofta att eleverna får en-till-en undervisning ...”

Eleverna får också tillgång till anpassade lokaler samt ökad tillgång till olika lärredskap. Det förekommer ofta att eleverna får en-till-en undervisning, det vill säga undervisning där en vuxen undervisar en elev. För en majoritet av eleverna har betygen höjts och de får minst betyget E i ämnen där de tidigare haft F. En majoritet av eleverna i granskningen får också betyg i fler ämnen än de fick före placeringen. Närvaron har förbättras. Elever uttrycker att de omedelbart blir uppmärksammade om de utan giltig orsak uteblir från skolan. Vid flera verksamheter uttrycker både vårdnadshavare och elever att förhållningssätten hos personalen varit avgörande för att eleverna överhuvudtaget ska klara skolsituationen. Vårdnadshavare uttrycker:

”Barnen blir positivt bemötta och sedda här. De är inte bara allvar utan de kan också skoja med ungarna och händer det något står de pall, de viker inte en tum för ungarna, de sätter gränser.”

Utvärderingar genomförs dels av elevernas åtgärdsprogram, dels i form av analys av frånvaro och betygsresultat samt av deras sociala situation.

Anpassad studiegång

Om det särskilda stödet för en elev i grundskolan inte i rimlig grad kan anpassas efter elevens behov och förutsättningar får ett beslut innebära avvikelser från den timplan samt de ämnen och mål som annars gäller för utbildningen (anpassad studiegång). Beslut om anpassad studiegång ska föregås av noggranna överväganden eftersom det kan innebära att eleven lämnar grundskolan utan fullständig utbildning.¹⁷

16 3 kap. 9 § skollagen

17 Propositionen 2009/10:165 s 293 och 666 samt 3kap 12 § skollagen

Granskningen visar att för 124 elever placerade i särskild undervisningsgrupp eller enskild undervisning ser anpassningen ut som följer:

Tabell 1. Antal elever av sammanlagt 124 placerade i särskild undervisningsgrupp eller enskild undervisning (vid de granskade skolorna) som inte läser respektive ämne efter att beslut om anpassad studiegång fattats:

Ämne	Antal elever i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning som ämnet är bortanpassat för
Bild	12
Engelska	2
Hem- och konsumentkunskap	12
Idrott och hälsa	21
Matematik	2
Musik	22
Biologi	26
Fysik	38
Kemi	42
Geografi	12
Historia	13
Religionskunskap	13
Samhällskunskap	13
Slöjd	17
Svenska	3
Teknik	31

Källa: rektor vid respektive skola mars 2014

Tabellen visar att mer än 30 procent av eleverna inte läser ämnena kemi och fysik. Ämnet teknik är bortanpassat¹⁸ för 25 procent av eleverna. När det gäller de samhällsorienterande ämnena är det mer än 10 procent av eleverna som inte läser något, eller flera, av dessa ämnen.

Bortanpassningen av de praktiskt estetiska ämnena varierar mellan 18 procent för musik och idrott och hälsa till 10 procent för bild och hemkunskap. Vid flera skolor framkommer att just de praktiskt estetiska ämnen, framför allt bild och hemkunskap, är ämnen som eleverna ofta anses kunna klara. Enligt lärare är det ibland elevernas osäkerhet i en ny ordinarie klass som gör att ämnet idrott och hälsa samt musik anpassas bort. Eleverna tycker sig vara utlämnade i dessa ämnen och vill inte framstå som "konstiga" eller "udda". Mot detta står dock att granskningen visar att många elever läser något av de praktiska estetiska ämnena med sin ordinarie klass och ofta lyckas relativt bra med det.

"Eleverna ... vill inte framstå som "konstiga" eller "udda."

Tabellen visar att det är ytterst ovanligt att ämnena svenska, matematik och engelska anpassas bort för elever. Lärare och rektorer uppger att dessa

¹⁸ Begreppet "bortanpassat" används då beslut om anpassad studiegång har innebörden att eleven inte alls kommer läsa respektive ämne fattats

ämnena betraktas som "basämnen" och "nödvändiga" för eleverna att ha med sig i vidare studier och liv. Lärare uttrycker:

"Det är klar att vissa ämnen ryker ganska systematiskt och för elever i årskurs nio brukar man satsa på svenska, engelska och matematik."

I några skolor anpassas ämnena bort för att det saknas lärare i särskild undervisningsgrupp som är kompetenta och behöriga att undervisa i respektive ämne. Det förekommer också att det saknas lämpliga lokaler för att till exempel bedriva undervisning i de naturorienterade ämnena. Personal uttrycker:

"Det är svårt med lokaler och material, det är därför vissa ämnen anpassas bort."

Som framkommer av tabellen är no-ämnena överrepresenterade när det gäller vilka ämnen som eleverna inte läser. En orsak till detta är att det saknas lokaler eller behöriga lärare. Skolinspektionen finner det allvarligt att det för just dessa elever, som är i behov av kvalificerad undervisning, saknas behöriga lärare och lokaler att bedriva denna undervisning i. En rektor säger:

"Ämnen som kräver labbsalar kan vi inte erbjuda i den lilla gruppen, men i stor klass."

En annan orsak som framkommer vid flera av de granskade skolorna är att eleverna upplever dessa ämnen som meningslösa och tråkiga. Lärare uppger att skolan:

"Av tradition anpassat bort fysik och kemi för att eleverna tycker det är tråkigt och meningslöst, de skiter i de ämnena, vi släpper det för lätt."

I motsats till detta lyfter lärarna matematikämnet, som eleverna ofta också tycker är tråkigt, men "där ligger vi på för att hitta lösningar".

Skolinspektionen genomförde en granskning av undervisningen i fysik år 2010.¹⁹ Denna granskning visar att många elever inte ser någon mening med att lära sig fysik. De tycker också att ämnet är svårt och att fysikundervisningen är enformig. Vidare visar granskningen att majoriteten av lärarna inte möter varje elev på rätt nivå, utan genomför undervisningen utifrån en slags medelnivå för undervisningsgruppen.

Om eleverna inte förstår syftet med undervisningen och inte kan sätta in ämnena i ett meningsfullt sammanhang är det inte konstigt om de upplever dem som tråkiga och meningslösa. Skolor och huvudmän behöver analysera och vid behov förbättra kvaliteten på undervisningen i de naturorienterade ämnena.

10 procent av elever placerade i särskild undervisningsgrupp eller enskild undervisning vid de skolor som ingår i granskningen läser inte de samhällsorienterade ämnena. Detta väcker frågan om hur de ges möjlighet att få kunskaper för att, och förtrogenhet med vikten av att, verka i ett demokratiskt samhälle och utöva sina medborgerliga rättigheter.

¹⁹ Skolinspektionen rapport 2010:8

Vid någon av de granskade skolorna är organisationen av särskild undervisningsgrupp sådan att ämnen måste anpassas bort. Strukturen av undervisningsgruppen innebär att beslut om anpassad studiegång måste fattas oavsett den individuella prövningen av elevers behov av särskilt stöd. Frågan blir inte **om** utan **vilka** ämnen som ska anpassas bort.

I granskningen finns exempel på skolor där lärarna menar att de egentligen inte riktigt vet i vilket syfte ämnen anpassas bort. De pratar aldrig om det utan det är ett naturligt, menoreflekterat inslag i skolans verksamhet. Huvudmännen och skolorna behöver generellt kritiskt granska hur anpassad studiegång används.

”Frågan blir inte OM utan VILKA ämnen som ska anpassas bort.”

Men i några av de granskade skolorna är det noggranna övervägande utifrån varje elevs förutsättningar och behov som styr om, och i så fall vilka ämnen som anpassas bort för eleverna. Skolan omprövar och förändrar den anpassade studiegången kontinuerligt. Grunden till eventuell bortanpassning är att det särskilda stödet eleven behöver inte för tillfället kan anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Det finns elever som haft ämnen bortanpassade, men där lärare, vårdnadshavare och elever kommit överens om att eleven ska börja läsa ämnet i fråga igen och där eleven fått ett högre betyg än det som motsvarar godkänt (betyget E).

Det förekommer i flera av skolorna att undervisningstiden anpassas och förkortas för att eleverna annars inte skulle orka med undervisningen. Detta följs inte alltid av en anpassning i antal ämnen eleverna läser. Det innebär att eleverna kan läsa lika många ämnen som andra elever, men får undervisning kortare tid. Därmed förväntas dessa elever nå utbildningens mål på kortare tid än andra elever.

Lärare och undervisning

Vid 13 av skolorna är det lärare som är behöriga i ämnet som i huvudsak undervisar eleverna. Vid två av verksamheterna undervisas elever av personal som inte har pedagogisk högskoleutbildning.

Vid flera av verksamheterna är det lärare i den ordinarie undervisningsgruppen som eleven är skriven i som har ansvaret för, och också genomför delar av, undervisningen i respektive ämne. Det gör att eleverna är väl kända av lärare i ordinarie klass och vice versa.

Eleverna i några av de särskilda undervisningsgrupperna läser alltid samma område inom ett ämne som den ordinarie klassen gör. Detta underlättar för dem att vara med den ordinarie klassen under vissa moment inom ett ämne. De är tillsammans med klassen då den gör studiebesök, kopplade till ett arbetsområde, tittar på film eller har vissa viktiga genomgångar och diskussioner. Elever och vårdnadshavare påtalar att detta ger dem en trygghet och en känsla av att eleverna inte är alltför exkluderade. Innehållsligt läser de samma saker som klasskamraterna, fast med en högre grad av anpassning än inom klassen. Det underlättar också enligt lärare, rektor och elever en eventuell återgång till ordinarie klass.

Skolinspektionen bedömer

Skolinspektionen bedömer att elever vid de granskade skolorna får en förbättrad skolsituation då de placerats i särskild undervisningsgrupp. Dock måste denna positiva utveckling ses i relief mot att eleverna befunnit sig i

en bekymmersam skolsituation innan de placerats i särskild undervisningsgrupp/enskild undervisning – se föregående avsnitt.

Skolinspektionen kan konstatera att ämnen ofta anpassas bort för eleverna placerade i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning. Skolinspektionen bedömer att huvudmännen och skolor behöver analysera och utveckla hur anpassad studiegång används. I detta ingår att undersöka varför vissa ämnen är överrepresenterade när det gäller bortanpassning. Att inte läsa ett eller flera av de ämnen grundskolan erbjuder kan få stora konsekvenser både för den enskilde individen och för samhället. Skolinspektionen bedömer att skolorna bör kunna dra lärdom av de ansträngningar som görs för att eleverna ska kunna fortsätta läsa ämnena svenska, matematik och engelska för att på motsvarande sätt anstränga sig för att eleverna ska kunna läsa samtliga ämnen. All kunskap pekar mot att den starkaste skyddsfaktorn för unga är ett fullständigt slutbetyg från årskurs 9. Ett slutbetyg minskar risken för exempelvis grov kriminalitet, bidragsberoende, missbruk eller självmordsbeteende.²⁰

Forskning visar att om lärare är utbildade för det ämne de undervisar i samt har en god ämnesdidaktisk kompetens (det vill säga kunskap och förståelse för att leda elevernas lärande inom det specifika ämnet) har det betydelse för elevernas resultat.²¹ Skolinspektionen menar att huvudmännen måste se till att eleverna får undervisning av lärare som är behöriga i respektive ämne. Detta är inte minst viktigt för elever placerade i särskild undervisningsgrupp, då de ofta har en svår skolgång bakom sig och behöver kvalificerad undervisning för att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.

3.3 | Återgång

Utvärdering

Styrdokumentet anger tydligt en inkluderande riktning för svensk skola. Det finns dock möjlighet att exkludera elever då de behöver det. De exkluderande verktyg som finns, till exempel placering i särskild undervisningsgrupp, ska utgå från elevens behov vad det gäller ämnen, omfattning och tidsperiod. Samtidigt är det viktigt att skolan strävar efter att eleven ska återgå till ordinarie grupp så snart det är möjligt.²² Det varierar i tid hur

”... se till att eleverna får undervisning av lärare som är behöriga i respektive ämne.”

längre elever behöver vara placerade utanför ordinarie klass och också om det är lämpligt för elever att återgå till ordinarie klass.

Granskningen visar att det är ovanligt att elever helt återgår till undervisning i ordinarie klass.

För att kunna återföra eleverna till en vanlig klass behöver placeringarna i den särskilda undervisningsgruppen kontinuerligt utvärderas. Så är det dock bara vid hälften av skolorna. Dessa utvärderingar leder dessutom sällan eller aldrig till att eleverna återplaceras i ordinarie undervisningsgrupp. Utvärderingarna får till effekt att den tid eller de ämnen eleverna läser tillsammans med ordinarie klass justeras, men de får oftast inga konsekvenser för elevens placering i särskild undervisningsgrupp.

20 Socialstyrelsen (2010). Social rapport 2010. Stockholm: Socialstyrelsen

21 Skolverket (2009). Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?

22 Skolverkets allmänna råd (2013). Arbete med åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd.

Vid hälften av skolorna utvärderas över huvud taget inte beslutet om placering. Rektor har enligt läroplanen ansvar för att stödåtgärder anpassas till den värdering av elevernas utveckling som lärare gör. Om utvärderingar inte tar ställning till om placeringarna är relevanta utifrån hur eleven utvecklats sedan föregående utvärdering, finns det en uppenbar risk att placeringar blir en gång för alla givna. Det särskilda stödet som elever ges ska följas upp och utvärderas.²³ Detta gäller också om särskilt stöd ges i form av placering i enskild undervisning eller i särskild undervisningsgrupp.

Det finns i granskningen exempel på elever som har all sin undervisning i ordinarie klass men ändå fortfarande är inskrivna i särskild undervisningsgrupp. Det kan innebära att eleverna lämnar grundskolan med en känsla av att vara exkluderade, uteslutna från den ordinarie verksamheten. Detta kan i sin tur medföra en upplevelse av utanförskap. Personal vid elevhälsan i några skolor uttrycker att om en elev en gång är placerad är den för evigt placerad. Lärare uttrycker:

”Ibland får vi fundera på om vi håller kvar elever för att vi vill det själva eller om det verkligen är så att eleven inte klarar att gå ut i vanlig klass.”

I kommuner där elever står i kö för placering i särskild undervisningsgrupp innebär detta också att lediga platser inte uppstår förrän elever som redan är placerade i särskild undervisningsgrupp lämnar grundskolan.

Återgång upplevs som ett hot

Särskilt stöd ska i första hand ges genom anpassningar inom ramen för elevens ordinarie undervisningsgrupp. Vid ett stort antal av de granskade skolorna uttrycker vårdnadshavare och elever att de inte vill återgå till ordinarie undervisningsgrupp. De upplever att skolsituationen har förbättrats så markant då eleven började i särskild undervisningsgrupp att det blir ett hot att tvingas återgå till ordinarie undervisningsgrupp.

Ett flertal elever och vårdnadshavare uppger att tillvaron varit kaotisk i skolan tidigare, eleven har haft sporadisk närvaro, ingen har riktigt sett eleven och dess behov eller kunnat tillgodose dem. I särskild undervisningsgrupp upplever vårdnadshavare och elever att eleverna ”blir sedda”, får struktur och också blir mötta med positiva förväntningar. Det finns exempel på elever som säger att det varit livsavgörande att de fått börja i den särskilda undervisningsgruppen. Oron inför att den positiva utveckling de upplever i och med placering i särskild undervisningsgrupp ska brytas om en återgång till ordinarie klass sker är stor. Denna oro utgör enligt lärare, elevhälsa och rektorer ett hinder för att eleverna ska återgå till ordinarie undervisningsgrupp.

Granskningen visar att de elever som bytt klass och skoltillhörighet i samband med placering i särskild undervisningsgrupp tycker att det är svårare att delta i undervisningen i den ordinarie klassen eftersom de inte känner elever och lärare där. Vid de verksamheter där eleverna är kvar i sin ”gamla” skola känner de klasskamrater och lärare i ordinarie klass. De eleverna läser ofta ett flertal ämnen i den ordinarie klassen och aktiviteter

”... eleverna ”blir sedda”, får struktur och blir mötta med positiva förväntningar.”

23 3kap. 9 § skollagen

tillsammans med klasskamraterna är betydligt mer okomplicerat och vanligt förekommande.

Ungefär 70 procent av eleverna i granskningen undervisas till mer än hälften i den särskilda undervisningsgruppen eller i enskild undervisning.

I flera skolor läser eleverna ett fåtal ämnen tillsammans med sin ordinarie klass. Oftast är det något eller några av de praktiskt-estetiska ämnena. Personal från elevhälsan vid flera av skolorna menar att elever från särskild undervisningsgrupp ofta lyckas bra i de praktiskt-estetiska ämnena. En elev beskriver:

”I slöjd behöver man inte sitta still och på idrotten får man inte sitta still.”

Trots att elever och personal uttrycker att det är lättare för eleverna att lyckas i praktiskt-estetiska ämnen kan Skolinspektionen konstatera att en del av de ämnena ofta anpassas bort (se föregående avsnitt om anpassad studiegång).

Samverkan och rektors roll

När lärare i särskild undervisningsgrupp ingår i de arbetslag som finns kring de ordinarie klasserna, förbättras samarbetet utifrån elevernas förutsättningar och behov. Flexibiliteten ökar kring vad en elev kan läsa i ordinarie klass (till exempel områden som eleven är intresserad av och där han/hon skulle kunna lyckas i vanliga klassen) eftersom lärarna känner elever placerade i särskild undervisningsgrupp. Lärare påtalar också vikten av att inte ”vänta” med att se till att eleven också har tillhörighet i sin ordinarie klass ”att man tillhör en klass kan ebba ut med åren.”

Vid samtal med personal både i särskild undervisningsgrupp och i ordinarie undervisning påtalar de vid flera skolor hur viktig rektorns roll är för inkluderingsarbetet. I de skolor där rektor uttrycker en inkluderande tanke, inte bara i teorin utan också i handling, har arbetet med elevers inkludering i ordinarie undervisning kommit betydligt längre än i de skolor där rektor inte är lika tydlig. Till exempel ser rektorer vid flera av skolorna till att lärare i ordinarie klass också är de som undervisar elever i särskild undervisningsgrupp i respektive ämne. Därmed skapar rektor pedagogiska och organisatoriska förutsättningar för att underlätta inkluderingsarbetet.

Vid en av skolorna är rektor alltid med vid utvecklingssamtal för elever placerade i särskild undervisningsgrupp. Rektorn blir då väl införstådd med hur dessa elever utvecklas, vad vårdnadshavare har för synpunkter samt ”hur vi kan hjälpa dessa elever vidare”. På en skola uttalade rektorn att han inte har två olika verksamheter – särskild undervisningsgrupp och ordinarie klasser — utan en verksamhet att leda. Tillsammans med sin ledningsgrupp identifierar han utvecklingsområden som både ska leda undervisningen i ordinarie klass och i särskild undervisningsgrupp framåt. Till exempel har hela skolan fått utbildning i språkmedvetet arbetssätt. Detta gynnar enligt lärarna och rektorn samarbete och samsyn mellan lärare, då de har en gemensam kunskapsbas att stå på.

Vid en av skolorna ger rektor direktiv om att lärare i ordinarie klass ska ta hänsyn också till elever placerade i särskild undervisningsgrupp i sin planering. Men detta ”direktiv” följs inte upp och lärarna menar att därmed faller

”Rektors roll är viktig för inkluderingsarbetet.”

det ibland mellan stolarna och genomförs inte. Inkluderingen skulle enligt lärarna underlättas om rektor mer aktivt följde upp att direktivet följs.

Det finns bland de granskade grupperna också verksamheter som byggt upp en alltigenom exkluderande verksamhet. Det vill säga att eleverna i de särskilda undervisningsgrupperna inte alls läser något tillsammans med ordinarie klass. Detta kan bero på att gruppen rent geografiskt är belägen långt ifrån ordinarie skola, men det förekommer också i grupper som är belägna i direkt anslutning till skolan. Vid samtal med rektorerna framkommer att de inte alltid tycker att det är överväganden om elevens bästa som lett till denna exkludering. Snarare tycks det vara gamla traditioner eller fysiska begränsningar genom lokalernas belägenhet. En rektor säger:

”Så här kan vi ju inte fortsätta.”

Planeringsarbete för att förändra detta alltigenom exkluderande förhållningssätt pågår. Det innebär att skolorna kommer göra individuella bedömningar för varje elev så att de kommer delta i undervisningen i sin ordinarie klass så mycket som är lämpligt för eleven.

Däremot framkommer också att det finns elever där skolan efter noggranna överväganden bedömer att det inte är lämpligt med någon form av inkludering med ordinarie klass. Detta tycks i hög utsträckning gälla för de elever som får särskilt stöd i form av enskild undervisning.

Skolinspektionen bedömer

Skolinspektionen bedömer att arbetet med att följa upp och utvärdera elevernas placering i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning behöver förbättras. Sådana utvärderingar ska vara ett naturligt inslag i arbetet med dessa elever. Utan uppföljningar och utvärderingar är det omöjligt för skolan att veta om eleverna fortsatt är i behov av dessa placeringar. Det är rektor som har ansvar för att utvärderingarna genomförs. Skolinspektionen konstaterar att inkludering i en majoritet av skolorna betyder att eleverna i särskild undervisningsgrupp läser vissa ämnen eller delar av ämnen i ordinarie undervisningsgrupp. Inkludering i betydelsen av att också förändra och reflektera över förhållningssätt och arbetssätt i ordinarie undervisning är inte vanligt.²⁴ Att utveckla arbetet i ordinarie klass skulle kunna möta den oro vårdnadshavare och elever känner inför återgång till den ordinarie klassen. Därmed skulle det underlätta att återgå till ordinarie klass för de elever som det är möjligt för. Det byte av skola som många elever måste göra då de placeras i särskild undervisningsgrupp försvårar ytterligare dessa elevers tillhörighet i ordinarie klass. Skolinspektionen menar att huvudmän och skolor måste undersöka varför återgång till ordinarie klass är ovanligt.

24 Persson & Persson (2012) Inkludering och måluppfyllelse

4 | Avslutande diskussion

Det är viktigt att beakta att eleverna i denna granskning är elever vars svårigheter ofta har eskalerat under en följd av år.

Individanpassning, särskilt stöd och placering i särskild undervisningsgrupp

Många av eleverna saknar betyg i flera ämnen, närvaron är låg och flera av dem har vänt skolan ryggen. Vårdnadshavarna är ofta djupt oroad och har fått kämpa för att få en fungerande skolgång för sina barn. Skolan har inte lyckats stoppa den negativa utvecklingen och personalen är ofta uppgiven inför hur eleverna ska stödjas.

När eleverna i denna granskning placeras i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning möts de oftast av personal som har kunskap och insikt i vilket stöd eleverna är i behov av. Undervisningen är i hög utsträckning

anpassad efter varje elev och de möts med positiva förväntningar och relevant stöd. Deras närvaro höjs, kunskapsresultaten förbättras och de utvecklas socialt. Men det är ett uppenbart bekymmer att skolorna tillåter att elever hamnar i så svåra situationer innan de får ett stöd som ger dem möjligheter att få de kunskaper de har rätt till. Stödet kan dessutom bidra till att öka deras tilltro till skolans, och därmed samhällets, förmåga att ge dem hjälp.

” Inga elever ska ... hamna i situationer där skolan upplevs som meningslös, kaotisk eller irrelevant.”

Inga elever ska i svensk skola behöva hamna i situationer där skolan upplevs som meningslös, kaotisk eller irrelevant. Utredningen ”Unga som varken arbetar eller studerar, stöd och samverkan”²⁵ visar att elever som avbryter eller aldrig påbörjar en gymnasieutbildning har stora svårigheter med att senare etablera sig på arbetsmarknaden.

²⁵ Statens offentliga utredningar SOU 2013:74

Det är självklart positivt att elevernas skolsituation i hög utsträckning förbättras då de placeras i särskild undervisningsgrupp eller i enskild undervisning. Men det konstaterandet väcker också bland annat frågor kring hur undervisningen fungerat för dessa elever under de tidigare åren i grundskolan.

Det kan vara så att skolorna inte lyckats anpassa undervisningen efter varje elevs förutsättningar, behov, erfarenheter, intressen och tänkande. Det kan också vara så att arbetet med särskilt stöd i tidigare skolår inte är tillräckligt ändamålsenligt och effektivt och att eleverna därmed inte får det särskilda stöd de är i behov av. Stöd för sådana slutsatser är att den vanligaste kritikpunkten i regelbunden tillsyn 2013 är brister i särskilt stöd, 7 av 10 grundskolor lever inte upp till skollagens krav om särskilt stöd.²⁶ Dessutom får 4 av 10 huvudmän kritik för att huvudmannens utbildningar inte är likvärdiga inom de olika skolformerna. Kritiken handlar ofta om att huvudmannen inte i tillräcklig grad i utbildningen tar hänsyn till barnens och elevernas behov samt uppväger skillnader i deras förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

En synpunkt som lyfts i flera verksamheter är att eleverna blir "sent placerade" i särskilda undervisningsgrupper. Elevernas problematik har under tiden hunnit bli större och mer manifest och när de placeras blir den allt annat övergripande tanken att "rädda vad som räddas kan". Det vill säga att försöka få en stabilare skoltillvaro för eleverna, se till att de kommer till skolan och att de får betyg i de ämnen som är möjliga.

Den synpunkt som förs fram av såväl elever som vårdnadshavare – att eleverna äntligen "blir sedda" och mötta med positiva förväntningar utifrån de personer de är – bör leda till reflektion över hur det har varit tidigare. Ger skolornas organisation och sätt att fungera lärarna möjlighet att se och möta eleverna utifrån de individer de är? Positiva förväntningar och positiv respons är enligt forskning²⁷ av avgörande betydelse för elevers studieframgångar.

Det finns elever som är i behov av den avskildhet och det speciellt riktade särskilda stöd som är möjligt att ge i en exkluderande lösning. För dessa elever ska ett sådant särskilt stöd erbjudas i enlighet med skollagen. Dock är det viktigt att skolorna på ett professionellt sätt identifierar dessa elever så att inte elever som med rätt stöd kan undervisas helt eller till delar i sin ordinarie klass avskiljs från denna. Det är också viktigt att alla placeringar kontinuerligt utvärderas och anpassas till den enskilda elevens utveckling och behov.

” ... placeringar ska kontinuerligt utvärderas och anpassas ... ”

Exkluderande lösningar måste användas olika lång tid för olika elever, beroende av elevernas behov och utveckling. Siktet för skolan är generellt inkludering, men detta står inte i motsättning till att använda exkluderande verktyg för de elever som behöver det. Varje elevs rätt till att utvecklas så långt som möjligt ska stå i fokus då avvägande om hur stödet ska utformas görs.²⁸

Det visar sig i denna granskning att de allra flesta elever och föräldrar anser att situationen förbättras i stor utsträckning efter placering i särskild undervisningsgrupp. Men det finns också vissa risker och negativa konsekvenser av en sådan placering. Det finns studier som visar att en stor del av undervisningen i de särskilda undervisningsgrupperna ägnas åt social

26 Skolinspektionen dnr 2014:1518

27 Håkansson & Sundberg (2012) Utmärkt undervisning sid 173-177

28 1 kap. 4§ skollagen

träning och risk för att kunskapsmålen eftersätts.²⁹ Det finns också undersökningar som visar att elevers sociala relationer till andra elever begränsas på grund av undervisningens organisering.³⁰ I vår granskning framkommer att elever som "tvingas" byta ordinarie klasstillhörighet då de placeras i särskild undervisningsgrupp har svårare med sociala kontakter med sina gamla klasskamrater och också svårare att knyta an till "de nya" klasskamraterna. Unesco understryker att inkluderande skolgång är det effektivaste sättet att bygga upp en solidaritet mellan samtliga elever. Endast i undantagsfall ska barn och ungdomar sändas till speciella skolor.³¹ Det finns således såväl fördelar som nackdelar för den enskilde eleven. I en avvägning mellan dessa olika sidor är det alltid den enskilde elevens bästa som ska vara i fokus.

Inkludering och värdegrund

Granskningen visar att **tanken** på inkludering haft genomslag i de granskade skolorna. Begreppet används ofta och en alltigenom exkluderande verksamhet är heller inte vanlig vid de granskade skolorna. Där sådan förekommer uppger rektorerna att de är medvetna om att "så här kan vi inte fortsätta".

Skolinspektionen kan i sin granskning konstatera att det som i vissa skolor tycks vara omöjligt avseende inkludering – till exempel att också elever i stora svårigheter åtminstone till delar kan tillgodogöra sig undervisning i ordinarie klass - fungerar i andra skolor. Naturligtvis har detta till delar sitt ursprung i elevers varierande behov. I samtliga skolor tycks utgångspunkten för hur man arbetar med dessa elever vara omsorg om eleverna. Men beroende av vilka traditioner och tankemönster som råder blir sedan den vardagliga praktiken helt olika. Det får stora konsekvenser för eleverna på vilket sätt och med vilka grundtankar skolorna bygger upp sin verksamhet i särskilda undervisningsgrupper eller i enskild undervisning.

I granskningen förekommer ofta att elever får delar av sin undervisning i ordinarie klass som ett led i inkluderingsarbetet. Inkludering handlar dock inte bara om rumslig inkludering utan också social och lärandemässig inkludering.³² Det innebär att eleverna inte bara ska vara placerade i samma

”... elever får delar av sin undervisning i ordinarie klass ...”

klassrum som ordinarie klass utan också vara socialt delaktiga i gemenskapen, delaktiga i lärande samt involverade i den demokratiska processen.³³

Nilholm och Göransson påpekar att begreppet inkludering försöker skifta fokus "från frågan om hur elever som definieras som avvikande ska kunna anpassas till skolans sätt att fungera, till hur skolan kan anpassa sig till det faktum att elever är olika."³⁴ Detta betyder att skolorna måste arbeta med att utveckla arbetet i de ordinarie klasserna så att undervisningen passar samtliga elever och att de är delaktiga i sin utbildning. Granskningen visar att elever placerade i särskild undervisningsgrupp i det närmsta betraktas som "gäster" som man ska vara snäll och förstående mot då de är i sin ordinarie klass, inte som fullvärdiga medlemmar i gemenskapen.

29 Andersson Varga P & Widingson M, (2011-02-10) Inkludering eller särlösning? Utvärdering av särskilda undervisningsgrupper.

30 Specialpedagogiska skolmyndigheten 2009

31 Skolverkets rapport "Forskning för klassrummet" 2013

32 Asp-Onsjä (2006). Åtgärdsprogram – dokument eller verktyg?

33 SPSM (2013) Inkluderande undervisning – en utmaning

34 Nilholm & Göransson (2013). Inkluderande undervisning – vad kan man lära av forskningen? s 26

OECD menar att "det är viktigt att arbeta bort från kategoriseringar och benämningar av barn och unga som kan medföra att elever i de mest sårbara grupperna får sin utbildning och skolgång åtskild från eleverna i den ordinarie undervisningen. Ett ökat stöd till lärarna och rektorerna är nödvändigt för att lyckas bra med en inkluderande undervisning. I det arbetet är det viktigt att börja med själva synsättet. Lärare måste få verktyg för att möta den naturliga variation av behov som kan finnas i klassrummen".³⁵

För att kunna fullfölja detta arbete behöver skolorna förhålla sig till den normalitet som råder på ett öppet sätt så att inte normer som mer eller mindre omedvetet råder i verksamheten bidrar till att elever exkluderas från sin ordinarie klass.³⁶

Forskarna Bengt Persson och Elisabeth Persson har ingående studerat ett förändringsarbete i kommunen Essunga, där ett inkluderande synsätt fått genomslag med ökade skolresultat som en av effekterna.³⁷ De menar att en viktig del av utvecklingsarbetet var en tankestilsförändring hos lärarkollektivet som gjorde att man såg och lyckades bryta med gamla traditioner. "Det blev naturligt att alla elever skulle undervisas i det ordinarie klassrummet" ... "Elevers olikheter sågs inte längre som problematiskt, utan som en tillgång och en naturlig del i skolans förutsättningar och verksamhet."³⁸

"Ett ökat stöd till lärarna och rektorerna är nödvändigt ..."

Inkludering förutsätter alltså att arbetet i den ordinarie klassen omprövas och anpassas till alla elever i så hög utsträckning som möjligt. Det förutsätter också att de normer som råder tydliggörs och ifrågasätts för att kunna genomföra den tankestilsförändring som Persson och Persson lyfter fram i Essunga kommun. Skolinspektionen vill poängtera att detta inte innebär en värdering av elevers rättighet att få särskilt stöd i form av enskild undervisning eller särskild undervisningsgrupp. Däremot behöver huvudmän och skolor kritiskt granska vilket synsätt som råder och vilka förutsättningar som finns för att bygga upp en verksamhet där grundsynen är att den ska passa alla elever och där inte traditioner slentrianmässigt utgör ramar för vilken undervisning eleverna får. Huvudmän och skolor behöver också kritiskt granska de mekanismer som ligger bakom vilket särskilt stöd elever får. Det är skolans uppdrag att utreda och identifiera elevers behov av särskilt stöd samt se till att stödbehoven tillgodoses.

Vårdnadshavares engagemang och skolans ansvar

I granskningen framkommer att vårdnadshavares engagemang och kraft kan vara avgörande för vilket särskilt stöd elever får. Det är inte förenligt med skolans uppdrag och med det demokratiska samhället om vårdnadshavares förmåga och ork avgör vilket stöd elever i den svenska skolan får. Skolan ska samverka med vårdnadshavare för att se till att varje elev får bästa möjliga utbildning och stöd. Men det är skolans ansvar att utifrån en bedömning av varje elevs behov se till att eleven får den undervisning och det stöd han eller hon är i behov av.

35 Skolverkets rapport "Forskning för klassrummet" 2013

36 Martinsson, L. & Reimers, E. (2011) Skola i normer Malmö: Gleerups, sid. 27. "Normer bygger på idén om normalitet och avvikelser och därmed skapar normer hierarkier där somliga ges och tar sig rätten att benämna, betrakta och behandla andra som avvikande och möjliga att ifrågasätta" "Genom att kritiskt granska hur normer görs och vilka effekter de får, lär vi oss att se vilka normer det är som vi behöver ifrågasätta och förändra för att komma åt att en del elever och lärare marginaliseras i skolan."

37 Persson & Persson (2012) Inkludering och måluppfyllelse

38 Ibid

5 | Bakgrund, syfte och frågeställningar

Denna kvalitetsgranskning syftar till att granska om skolor kan visa att placering i särskild undervisningsgrupp eller enskild undervisning används först när skolan har uttömt möjligheterna till särskilt stöd inom den ordinarie undervisningsgruppen och att elever får det särskilda stöd de behöver i enskild undervisning eller i särskild undervisningsgrupp. Granskningen syftar också till att granska skolors arbete med att få tillbaka elever till sina ordinarie undervisningsgrupper.

Inom detta område fokuseras granskningen på följande frågeställningar:

- 1 Använder skolan särskilt stöd i form av enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp först när de stödmöjligheter som är möjliga för eleven i den ordinarie undervisningsgruppen prövats?
 - 1.1 Har skolan tidigare uttömt att elever fått tillgång till olika särskilda stödåtgärder inom ramen för ordinarie undervisningsgrupper innan beslut om enskild undervisning eller placering i särskild undervisningsgrupp fattats?
 - 1.2 Är beslut om enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp baserade på tillräckliga underlag?
2. Innebär enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp att elever i behov av särskilt stöd får det och att elevers skolsituation förbättras som helhet?
 - 2.1 Görs anpassning i det särskilda stödet kontinuerligt utifrån elevens behov?
 - 2.2 Visar utvärderingar på förbättringar i elevers skolsituation?

3. Har skolan strategier för att elever ska kunna återgå till undervisning i ordinarie undervisningsgrupper?
 - 3.1 Får elever med enskild undervisning eller i särskilda undervisningsgrupper även undervisning i sina ordinarie undervisningsgrupper för att undvika att de särskiljs från sina ordinarie klasskamrater?
 - 3.2 Utvärderar skolan kontinuerligt beslut om enskild undervisning och placering i särskild undervisningsgrupp?
 - 3.3 Har skolan uppgifter som visar att elever har kunnat återgå till sin ordinarie undervisning?

I denna kvalitetsgranskning avses med särskilt stöd hjälpmedel och insatser av teknisk, pedagogisk och organisatorisk karaktär. Det innebär att granskning av undervisningens kvalitet för elever med enskild undervisning eller i särskild undervisningsgrupp inte omfattas av denna kvalitetsgranskning.

6 | Metod och genomförande

I denna granskning ingår 16 skolor. Två skolor vardera från åtta huvudmän. Urvalet av huvudmän och skolor är slumpmässigt.

För att vara säkra på att det inom huvudmännens verksamheter bedrevs särskilt stöd i form av placering i enskild undervisning och/eller i särskild undervisningsgrupp fick huvudmännen som kommit med i urvalet besvara en enkät om de utvalda skolorna bedrev denna typ av särskilt stöd. Då det visade sig att flera huvudmän inte riktigt visste hur det såg ut i deras verksamheter fick mer än hälften av skolorna ersättas genom nya urval för att få fram 16 skolor där undervisning gavs enskilt och/eller i särskild undervisningsgrupp. En huvudman fick också ersättas i urvalet då ingen skola under denna huvudman bedrev särskilt stöd i form av enskild undervisning och/eller särskild undervisningsgrupp.

Empirin i granskningen består av dokumentstudier och intervjuer. Inför besöken har skolorna skickat in ett begränsat urval av dokument som beskriver arbetet med särskilt stöd i form av enskild undervisning och/eller särskild undervisningsgrupp. Skolorna har besökts under två dagar vardera under perioden januari till mars 2014. Vid besöket har fördjupade dokumentstudier genomförts avseende särskilt stöd för maximalt tre elever. Intervjuer har genomförts med elever, lärare, elevhälsoteam, rektorer och vårdnadshavare.

Genom att intervjua elever individuellt har ett fördjupat elevperspektiv på hur skolan arbetar med särskilt stöd enskilt eller i särskild undervisningsgrupp erhållits. Elevintervjuerna har bland annat tagit upp elevernas tidigare stöd i skolan, hur det fungerar nu utanför ordinarie undervisningsgrupp och hur eleverna ser på undervisning i ordinarie grupp framöver. Respondenter till de individuella elevintervjuerna har i största möjliga mån varit samma elever som fördjupade dokumentstudier har gjorts för.

Vårdnadshavare till de intervjuade eleverna har även intervjuats. Fokus i dessa intervjuer har varit att få ta del av information om hur vägen till enskild undervisning och/eller särskild undervisningsgrupp har varit för vårdnadshavare/elever, hur det ser ut nu och vad som väntar framöver.

Lärare har intervjuats i två grupper (2-8 personer). Dels en grupp med lärare som undervisar elever enskilt eller i särskild undervisningsgrupp, dels en grupp av lärare som undervisar i de ordinarie undervisningsgrupperna.

Elevhälsan har även intervjuats med särskilt fokus på hur elevhälsan arbetar med elever som är placerade i enskild undervisning och/eller särskild undervisningsgrupp.

Skolornas rektorer har intervjuats för att belysa deras arbete med att på skolan arbeta med särskilt stöd i allmänhet, men specifikt det särskilda stödet i form av enskild undervisning och i särskild undervisningsgrupp. Intervjun med rektor har exempelvis tagit upp frågor om skäl för placeringar, underlag för att fatta beslut, arbetet med särskilt stöd i ordinarie grupper och om det särskilda stödet kontinuerligt utvärderas och omprövas.

Intervjuerna har genomförts i form av semistrukturerade intervjuer, vilket innebär att samma frågor ställts till alla intervjuade inom respektive intervjukategori. Frågorna har haft öppna svarsmöjligheter. Intervjuerna har varat mellan 30 minuter och två timmar och genomförts av två inspektörer från Skolinspektionen.

I samband med avslutningen av skolbesöken har en muntlig återkoppling av preliminära resultat av granskningen gjorts till rektor.

Kvalitetsgranskningens resultat redovisas dels i form av verksamhetsrapporter och beslut för respektive granskad huvudman, dels i form av denna övergripande rapport om kvalitetsgranskningens samlade resultat. Resultatet i denna rapport baseras på dokumentation, sammanställningar och den statistik som samlas in vid de olika skolbesöken. Data från skolorna har systematiserats och analyserats för att tillsammans med verksamhetsrapporterna utgöra underlag för denna övergripande rapport.

7 | Referenser

Andersson Varga P & Widigson M.	Inkludering eller särlösning. Utvärdering av särskilda undervisningsgrupper. Göteborgs Stad Stadskansliet, 2011-02-10
Asp-Onsjö (2006).	Åtgärdsprogram – dokument eller verktyg? Göteborgs universitet, studies in educational sciences 248
Giota, J., Emanuelsson, I.	Specialpedagogiskt stöd, till vem och hur? Rektors hantering av policyfrågor kring stödet i kommunala och fristående skolor. Göteborgs universitet, 2011.
Håkansson & Sundberg (2013).	Utmärkt undervisning. Stockholm: Natur & Kultur
Jansson, U., Nordström, I. (2006)	Funktionell olikhet och kamratsamspel i förskola och skola – en kunskapsöversikt. Specialpedagogiska institutet.
Karlsson, Y (2012)	Elever i särskild undervisningsgrupp. Stockholm: Liber
Martinsson, L & Reimers, E. (2011)	Skola i normer. Malmö, Gleerups
Nilholm, C., Persson, B., Hjerm, M. & Runesson, S.	Kommuners arbete med elever i behov av särskilt stöd – en enkätundersökning. Jönköping: Högskolan i Jönköping, 2007.
Persson & Persson.	Inkludering och måluppfyllelse. Stockholm: Liber, 2012.
Regeringens proposition	(2009/10:165.) Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.
Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU) (2011).	Skolad eller spolad? Årsrapport 2011.
SFS 1991:931.	Förordningen om särskilda insatser på skolområdet. Stockholm. Utbildningsdepartementet.
SFS 2010:800.	2010 års skollag. Stockholm. Utbildningsdepartementet.

Skolinspektionen	"Inte enligt mallen" – Om skolsituationen för elever i grundskolan med diagnos inom autismspektrumtillstånd, rapport 2012:11.
Skolinspektionen	Regelbunden tillsyn 2013, dnr 2014:1518
Skolinspektionen (2012).	Skolans kvalitetsarbete ger möjlighet till förändring. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskningen 2012.
Skolinspektionen	Undervisning i fysik i grundskolan (2010)
Skolverket (2008, reviderad 2011).	Särskilt stöd i grundskolan. En sammanställning av forskning och utvärdering, Stockholm: Fritzes.
Skolverket (2013).	Forskning för klassrummet.
Skolverket (2013).	Allmänna råd Arbete med åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd.
Skolverket (2013).	Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2012/13. Dnr 71-2013:28
Skolverket (2014)	Särskilda Undervisningsgrupper. Rapport 405
Specialpedagogiska skolmyndigheten (2009).	Elever i särskilda undervisningsgrupper – elever och föräldrars perspektiv.
Specialpedagogiska skolmyndigheten (2013)	Inkluderande undervisning – vad kan man lära av forskningen. FoU skriftserie nr 3
Socialstyrelsen (2010).	Social rapport 2010
SOU 2013:74.	Unga som varken arbetar eller studerar. Stockholm: Fritzes

8 | Bilagor

1. Referenspersoner
2. Granskade kommuner
3. Lästips
4. Centrala begrepp

Bilaga 1

Deltagarlista för referensgruppen

Referensgrupp

Yvonne Karlsson, Universitetslektor, Göteborgs universitet

Karolina Fredriksson, Undervisningsråd, Skolverket

Bengt Persson, Professor, Högskolan i Borås

Per Skoglund, FoU-ledare, Specialpedagogiska skolmyndigheten

Bilaga 2

Granskade kommuner

Granskningen har besökt 16 kommunala skolor i åtta kommuner. Beslut och rapport riktas till respektive huvudman/kommun. Av hänsyn till elevernas integritet har de besökta skolornas namn anonymiserats och kallas i rapporter och beslut för skola A och skola B.

- Halmstad
- Helsingborg
- Hässleholm
- Mölndal
- Sandviken
- Stockholm
- Uppsala
- Värmdö

Bilaga 3

Lästips

Yvonne Karlsson (2012) Elever i särskild undervisningsgrupp, Liber

Terje Ogden (2005) Skolans mål och möjlighet, Statens folkhälsoinstitut 2005:27

Nilholm, Claes (2012) Barn och elever i svårigheter: en pedagogisk utmaning. Studentlitteratur

Nilholm, Claes (2007) Perspektiv på specialpedagogik. Studentlitteratur

Hjärne, E & Säljö, R (2013) Att platsa i en skola för alla. Studentlitteratur

Brodin J & Lindstrand, P (2010) Perspektiv på en skola för alla. Studentlitteratur

Persson, B & Persson, E (2012) Inkludering och måluppfyllelse. Liber

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2009). Elever i särskilda undervisningsgrupper – elever och föräldrars perspektiv.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2013) Inkluderande undervisning – vad kan man lära av forskningen. Fou skriftserie nr 3

Skolverket (2013). Särskilt stöd i grundskolan läsåret 2012/13. Dnr 71-2013:28

Socialstyrelsen (2014) Vägledning för elevhälsan

Bilaga 4

Centrala begrepp

Definition av hur begreppen används i projektet:

Anpassad studiegång: Innebär att skolenheten gör avvikelser för en enskild elev från den timplan, den undervisningstid eller de ämnen och de mål som gäller för utbildningen. Anpassad studiegång kan innebära att eleven lämnar skolan utan fullständig utbildning och utan behörighet till gymnasieskolans nationella program.

Enskild undervisning: Förutsättningar och formkrav med mera för beslut om särskilt stöd i form av enskild undervisning är detsamma som för särskild undervisningsgrupp. I stället för att undervisningen ges i en särskild undervisningsgrupp ges den enskilt.

Inkludering: Avser skolans/verksamhetens strävan att organisera utbildning utifrån den variation som finns hos elever i en grupp. Utgångspunkten är att begreppet tolkas som skolans/verksamhetens strävan att inkludera alla elever.

Integrering: Innebär att en elev som av verksamheten anses "avvika" ska anpassas in i en organisation, inte att organisationen ska anpassas efter eleven.

Ordinarie undervisningsgrupp: Den klass eller elevgrupp eleven normalt tillhör.

Särskild undervisningsgrupp: Undervisning i en annan gruppering inom skolan, eller undervisning i andra lokaler med annan personal i en kom-mungemensam grupp, ibland i så kallade skoldaghem eller resursskolor. Förutom inlärningsproblematik kan social problematik eller olika funktions-nedsättningar ligga till grund för bedömningen att en elevs behov bättre kan tillgodoses i en annan undervisningsgrupp än den ordinarie.

Särskilt stöd: Om en utredning visar att en elev är i behov av särskilt stöd, ska eleven ges sådant stöd. Särskilt stöd får ges istället för den undervisning eleven annars skulle ha deltagit i eller som ett komplement till denna. Det särskilda stödet ska som huvudregel ges inom den elevgrupp som eleven normalt tillhör. En elev kan under en tid få sitt behov av särskilt stöd tillgodosett genom enskild undervisning eller undervisning i särskild undervisningsgrupp.

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar skolverksamhet, förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet. Utgångspunkten är de lagar och regler som finns för verksamheten.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar kvaliteten i skolor och andra verksamheter inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev

Fristående skolor

– kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.